

Megújhdásunk.¹⁾

Kinek élete övéinek drága, emléke áldott volt, sirja fölött szeretettel ápolja virágait, emlékezésének szimbolumát a hála és kegyelet.

Kinek nagysága tul nő az emberi végesség korlátain, marandó emlékül mauzoleumot állit annak az idő.

Kinek szelleml fénye bevilágít az ismeretlenség végtelenének birodalmába és mint világitó torony fénycsóvjája, biztos utat sugároz a távoli célok és eszmények felé, annak lényét nem temetheti be a sirhant, nem zárhatja el sziklaúr. Benne él az az Örökkévalóságban. Szellemlisége az emberiség közkinclisévé vált.

Ki szeretettel csüngött övéi sorsán, szivében mindig féltőn melengeti azok emlékét.

Ki komolyan veszi eszményeit és nagy ügyekért lelkesedni, értük áldozni kész, igaz kegyelettel hódol a tovatúnt idők nagyjai szellemének.

A mult egész valójával átitatott jelennek, a több sikerrel kecsgető, biztató jövendőért folytatott odaadó küzdelem sodrában, meg kell állnia, hogy az emlékezés határköveinél szemlélődvé, le rója háláját nagyjaival szemben s a régi dicsőség mámorától ittasultan új erőt nyerve, körülvértzetten induljon utain tovább.

Az emlékezés magasztos ünnepén megidézzük a multnak mindenek megelevenítő szellemét s a nagy történelem mozgalmas szinpadján, ünneplésünk középpontjába állitjuk a történelem dicsfénytől övezett hőseit. Megdicsőült alakjuk, a halhatatlanság mezében tiszteletet parancsol. Örök nagyságuk, glóriájuk tündöklő sugárözönével bevilágítja a jelen sivárságát. Áttüzesíti egész valónkát s boldogító érzéseket váltva ki belőlünk, ragyogva tükröződik vissza arcáinkon. Nagy szellemük gazdagsága szétáramlik közöt-

¹⁾ Felolvastatott Kolozsvárt az Unitárius Lelkészkör 1929. évi Dávid Ferenc emlékünneplésén.

tünk. Megihleti lelkünket, megmozgatja bensőnket s örök nagy eszmék szolgálatában lelkesedésük tüze új lendületet ad törekvéseink buzgóságának.

A régi dicsfény egy biztatóbb jövő záloga. Gondviselésünk illeszti azt a nemes küzdelem homlokára.

Az eszmék szédületes pályáján a *mult* a jelen inspirálója. Az idők vajadásának méhében felörölt embersorsok táplálják a jövő titkon alakulását. Fájó gyötrelmek közt vergődött, önfeláldozó életekkel van kiverve a haladás útja, míg irányát nagy lelki erők eredője szabja meg.

Soha el nem muló hálánk érzetével borulunk hát le elöttetek, szellemi vezérei az emberiségnek, kiket isteni jószág adott minekünk. Életünk vérkeringésének ti adtok lüktetést s a ti úttörések nyomán fakadnak reménységünk virágai. Általatok válnak valóra sóvárgó sejtelveink s önfeláldozástokon keresztül bontakozik ki a győzelmek élet.

Ez ünnepi pillanat emelkedettségében, igaz kegyelettel így állunk meg lelki nagyságod előtt, hitünk hős martir-apostola, Dávid Ferencünk. Magunk elé idézzük szellem-lényed s elvonultatva lelkeink előtt a *mult* eseményeit, büszkén csodáljuk bátorságod, csüggedetlen és törhetetlen hősiességed. Dicsőbb fenséggel állsz te a kavargó történelem hullámvölgyének mélyén, börtön-odud sötétjében, megtört testtel, de törhetetlen hittel, bizalommal, mint vert hadak csonthalmi fölött az ünnepelt hadvezér, kit játszva emelt Fortuna a hadi szerencse száguldó szekerére, de kit, ha elér a fegyvert fogottak fegyver által való elveszése könyörtelen végzete, unottan jegyez fel végnélküli veszteség listájára vér-betüivel Clio. A te nagyságod fénye el nem homályosul. Ragyogása nőttön nő az idők végezetéig. Nemes, átszellemült alakod úgy vésődött be a szabadságért rajongó emberiség lelkületébe és úgy jelensz meg ma közöttünk, mint ahogy pályafutásod zenitjén, eszményin rögzített ábrázolása vásznára a művész ecsetje. Felemelt jobbod örök vétó a szellemi zsarnokság önkénye ellen. Ragyogó tekinteted izzó tüze lelkesítőn gyűjt, szikrázva perzsel, míg tiszta fénye biztatón világít előre a fürkészett, szebbnek álmódott, titkos jövődőbe. A te tiszta lelkületed által tetemre hívott lelkiismeret törvénytülése művelte azt, hogy a vad gyűlöletek háborgó tengerén, vak elfogultságok és örült szenvedélyek forgatagában szigetté vált bérces hazánk, melynek szikla-talaján nyugat kultúrájának védbástyáját építette fel az öntudatos virrasztás. Ez a lelkiismeret kísértett az elkövetkezett szá-

zadok fásult lethargiájában, míg diadalra nem jutott a szellem szabadságának szent eszméje. És ez a lelkiismeret örökdió sok bűnös könnyelműség kísérletezése fölött, míg biztos révbe nem jut sorunk hajója.

Az emlékezés ünnepén emelt homlokkal és kitért kebelrel állunk meg fenkölt szellemed nagysága előtt, mártir-hőse a lelkiismeret szabadságának. Mély tisztelettel hajtjuk meg hódolatunk zászlaját s boldog büszkeséggel tekintve évszázadok bérczei fölé emelkedett, megdicsőült alakodra, hála-imát rebeszünk, hogy nekünk adott téged az ég. Érezzük szellem-lényed lelkeket termékenyítő szétáramlását s újból magunkba zárva valódi, újjáteremtődve indulunk eszméid útjain tovább. A nagy történelemíróval mondjuk: „Történelmünkben arany lap a te életed, mely ragyog, mint a briliáns, gyűjt, mint a tűz és erősít, mint a szentlélek.“ És míg megoldott saruval állunk meg e lépteid alatt megszentelődött földön, önfeláldozó munkálkodásod színhelyén, míg jóleső örömmel kifejezésére szavakat nem találunk, hogy újból felragyog fölöttünk a te sok dicsőséget szerzett, hajdani zászlód, szemünk a Gondviselés egét keresik, szíveink őszinte imádatlal, esdő könnyöggel vannak tele, hogy ki drága adományként nekünk és az emberiségnek adta életedet, vajha nagyságodhoz méltó vezéreket küldne nekünk, kik magasra emeljék, tovább fejlesszék és diadalra juttassák a ránk hagyott szent örökséget. Ez áhítat légkörében újból füleinkbe csengnek a háromszázados ünnep fogadalmi szavai s hogy ügybuzgóságunk nem lankadt, odaadásunk nem gyengült, hogy szíveinkben ugyanazon szellem tüze lángol, bizonyosságul im mi is együtt fogadjuk az ötven év előtt újracsémélőkkel, hogy: *„Soha olyat nem teszünk, ami hozzá nem méltó és soha semmit el nem mulasztunk, ami egyháza javára van.“* Vajha a buzgóságot sikerrel koronázó, a nemes küzdelmeket megáldó Gondviselés jótetszése mondana Áment e fogadalomra.

Dávid Ferencet, ma előttünk álló alakjában, boldog emlékezetű, nagynevű püspökünk, Ferencz József és kiváló történetírónk, Jakab Elek hívták elő a feledés sötét homályából. Ők ásták ki sírjából s öltöztették a halhatatlanság bibor köntösébe. Kihez mostoha volt kora, kinek nagyságát patinás mázzal borítá be az idő, az ő nagy csodálata és lelkes rajongása által foglalta el az emberiség nagyjai közt méltán megillető helyét.

Nekünk azonban ma, a háromszázötvenedik év alkonyán, még tovább kell mennünk a teljes rehabilitálás útján. A kegyeletos ün-

nepség fényözönében mi nem elégedhetünk meg azzal a szentimentális elérzékenyüléssel, amit az egész világ hódolatának látása bennünkben ébreszt. *Dávid Ferenc követése* nem merülhet ki az ő nagysága csodálásával, elvei elfogadásával, állításai igaznak való tartásával. Az ő nyomdokain való haladás nem egy átvett tudás és ismeret kvantum megőrzése, történelmi álláspontja felvevetálása, vagy az elért magaslaton harcra készületen való állásfoglalás. Több, mint exegetikai polemia vagy öskeresztényi egyszerűség keresés. *Egy benső kvalitás az, egy lelki diszpozíció, egy fenntartás nélküli készség, mely lényéből ránk árad s mely nagy emberi eszményeink szolgálatába állítja törekvéseinket.* Dávid Ferencben a történelmi megújhdás lánglelkű hőse áll előttünk. Méltó követői pedig csak akkor lehetünk, ha mi is felfigyelünk az idők szavára s szabad szelleme fákllyavilágánál új megújhdások felé törünk. Nekünk életre kell keltenünk dicső szellemét s igazságot kereső lelke vezérlete mellett meg kell találnunk azt az eszményi kilátót, honnan tisztán foghatjuk át az élet legszentebb értékeit, hogy harmóniába hozzuk nemesbiteni szándékolt egyéni valónkkal. Ott nyeri el nagy lelke az ő igazi piederstálját s ott lépünk mi az ő örökébe, találjuk fel nyugtalan küzdelmei célját. E magaslaton legszentebb értékeink kitermelésére történelmi elhivatottságunk kötelez.

Lássuk hát közelebbről e megújhdás kérdését.

A mindenkori szükség hiányérzetekben nyilvánul meg. A mindenség lendületbe szökkenése előtt egyetemes vajhdás lesz úrrá a kedélyeken. Az időnek pedig kategorikus imperativus erejével ható parancsszava van. Mint bős harsona bűg végig az az örök változandóságok alá rendelt világ bércei és völgyei fölött. Aki meghallja, felfigyel s megérti a panaszos, bűs melódiák beszédét, a fájó, kesergő vagy pattogva riadó, tüzesen lelkesítő hangok értelmét. Parancsszó csendül ki a bűgó rezgés akkordjaiból. A magány virrasztói, pásztortüzek őrállói, ébren vigyázók, vagy az álmaikból felriadók, akik hallják az idők hangját, felfigyelnek s egész valójukon döbbenetesen csendül át a felfogott éther-rezgés. Mint rezonáló doboz a húr hangjára, visszhangot hallatva adják tovább a riadó szót, teljesítik a vett parancsot. Életformáló tényezővé, sorsirányító hatalmassággá válik, ki egész valójával áll az idők szava szolgálatába. Aki nem teljesíti ezt, vagy annak ellenáll, noha megértette az idők intelmét, könyörtelenül töri derékba azt a haladás gépezetének vas foga, megsemmisítően gázolva át rajta. Az örök tespedtségtlen élő világ viszont, mint kárhozatra rendelt élő sors-keserv,

fájó öntudatlanságban zúgolódva, félszegen statisztál a magát megvalósító élet kibontakozásának. Mert az élet egy örök, szent kibontakozás, egy önmegvalósulási folyamat, melynek irányítói, segítői, ellenségei és rabszolgái vannak. Az idők szava pedig az élet lelkiismeretének hangja. Milyen fájó végzetszerűség azonban az, hogy e hangot csak a titkon érzők lelke sejtí óhajtvá, míg a hívón csengő szó legtöbbször süket fülekre talál. A hatalom legtöbbször dilettáns kezekkel kísérletezik az idők irányításával, az élet tiszta kibontakozásának pedig több ellensége van, mint jóindulatú támogatója.

A hitújítás prófétaí nagyságái meghallották a kor intelmét, megértették az idő szavát s egész valójukat a nagy megtisztulás szolgálatába állították. Bensejükben új életlehetőségek lángja égett, mely kicsapott, hogy áttüzesítse a tétlenségre kárhooztatott világot. A polyvát olthatatlan tűz máglyájára hordták, melynek fényénél ke-resték a kibontakozás magasba ívelő útját. A szomjan barangolókat, a mocsarak poshadt vizei mellől, az éltető forrás üdítő friss vizéhez vezérelték, honnan messze elkalandozott a hosszú tétova vándorlás. A forrásból gondosan körül épített kutat formáltak, melynek vizéhez zarándok-csapatok látogattak el. A hit kiapadhatatlan forrásává a könyvtárak mélyéről előkeresett, kodexekből összegyűjtött szent írásokat tették, melynek évszázados fényénél új szövet-séget kötöttek s melynek tekintélye alatt új alapra építették hit-életüket. Az új értékkeresők közt is azonban legnagyobbak voltak azok, kik látó szemekkel a mélységeket és magasságokat fürkész-ték. Kik Isten lelkét nem engedték megoltatni magukban, hanem tüzes szenvedéllyel, teljes odaadással követték az ígét: „Törj, zúzz, rombolj, alkoss és építs.“ Kik összetörték a mesterkélt ség bálványait, lerombolták az előítéletek erődítményeit, hogy gondal építésük nyomán, maradandó érték kerüljön felszínre, megdönthetetlen épület emelkedjék a szilárd alapokon, szent örökségül a késő unokáknak s élet viruljon szellemi magvetésük nyomán. Akik nem álltak meg félúton, hanem Istennek engedtek inkább, hogynem az embereknek s tiszta lelkiismeretüket állították oda alkotásaik fölé, Istenben gyökerező meggyőződésük mellé birájuknak.

És a XVI-ik században kigyult fáklya-fény vezérelte az elkövetkezett korok új nemzedékeit előre.

Az idők mérhetetlen tengere azóta is sokat háborgott. A történelem hullámverése tovább csapkodta az élet-áramlat mentén épült erődítményeket. Sok várat döntött romba s útjában sok min-

dent sodort tova az áradat. Az idők vészes fergetege megbontotta a régi erősségek fedelét. Megrendítette a régi életberendezés alapját s vészkürtje riadózával új küzdelmekre hívta fel a szabadság bajnokait. Új élet támadt a régi helyén, újult lendülettel szökellve előre. Stabil normákkal szabályozódott a létküzdelem menete. Békés csendességben, karöltve haladtak a szellemi élet irányító tényezői. Tudomány, vallás, hatalom és életfolyam békésen haladtak a maguk talaján s megfértek csendesen egymás mellett. Régi magvetések kalászai érlelődtek a gazdag barázdákban s áldásait bőséggel osztotta az ég. A béke enyhe szellője lágyan simogatta az alkotó munka gyöngyöző homlokát.

Egy alattomban készült, hirtelen támadott vad örület azonban felkavarta a mindenséget s mit nemzedékek munkáltak, termeltek, teljesen megsemmisítette, alkotásait földig rombolta egy borzalmas világgés. Elhamvasztott minden értéket, sárba tiport minden szent eszményt s földönfutó bujdosóvá tette az odaadást az üressé vált, sivár kietlenben.

A géptechnika csodás szörnyei által vontatott és hajszott külső világ hamarabb kiheverte a csapást, mint összezúzódtott bensőnk, feldúlt lelkivilágunk. A borzalmas méretű civilizáció, a felszabadult erők és képességek fantasztikus csapongásából vett mérhetetlen lendületet. Szédületes iramával lassan eszmélő bensőnk nem tud lépést tartani. Így támadt kettejük közt egy csaknem áthidalhatatlannak tetsző szakadék. Az álló világszemlélet kényelmessége odujából kimozdulni nem akarva, hajlandó korunk betegségének nevezni a modernizmust, mely kultúránk elemeit is párhúzamba akarja állítani a haladás lendületével, meg akarja szüntetni a nagy kettősséget s hogy az egységes, tisztultabb életformálás frontjára a mesterkélt golem-kreációk helyett a hivatása teljes tudatára ébredt, bensejében nemes érzelmeket tápláló ma emberét állítsa. De a haladás kerekét hiába csaholja a rövidlátó maradiság, az újra eszmélő élet száguld a maga útján tovább.

A mindenséget megremegtető kataklizma nyomán tehát új, benső vajadások támadtak. Az idő méhében még nem formálódott ki az új alakulat; még nem tudjuk, hogy mily irányt vesz a kibontakozásra készülő holnap. De századunk előretörése, nagy orientálódásokra való készülődése intő figyelmeztetés minden szellemi áramlatnak, hogy az egységes együtthaladás érdekében át kell alakulnia, meg kell újulnia, újra elemzett értékekkel átvalorizáltan kell az új áramba bekapcsolódnia.

Az idők szavát, korunk kivánalmait meg kell értenünk első-

sorban nekünk, kiknek adottságában rejlett az, amit a megváltozott és új követelményekkel előállott háború utáni mentalitás felszínre hozott. Az a fokozott benső többlet igénylés, mely nem elégszik meg a szellemi kiskoruság táplálékaival, mely lekívánja vetni a kényelmetlennek bizonyult szűk gyermekcipőket s az iskolai padokban való szorongás, feszengés helyett perspektivákat nyújtó magaslatoakat keres — nekünk évszázados sajátunk, törekvésünk és célunk. Hogy unitárizmusunk jelen formájában mégsem úgy áll a nagy, egyetemes lelki hiányérzetekkel gyötört ma előtt, melynek tárt kapuin a tömegek özönlése járulna üdítő, új életre keltő forrásaink tiszta vizéhez, ennek oka egyfelől vallásunknak a béklyóként szorító keretek közt nem elég szabad és teljes kibontakozásában, másfelől propagatív készségünk teljes hiányában van.

A XX.-ik századnak át kell vennie szabad szellemiségünkben rejlő értékeinket, ki kell fejtenie régi készségeink meglátásait s diadalra kell juttatnia nemes eszményeinket. Evégből történelmi unitárizmusunknak kell elsősorban megújhdnia, modernné válnia.

Az unitárius kereszténység először — általánosságban véve — bibliai vallásosság volt. Legfőbb sajátosságának az a tendencia mondható, hogy a biblia tiszta és félreérthetetlen tanításait visszaállítva, a vallást kiszabadítsa a századok által formált dogmatizmus bilincseiből. Még a mult század közepe táján is általános volt az a felfogás, hogy a biblia és a biblia egyedül a protestánsok valása. Martineau, az angol unitárizmus mult századi kimagasló vezéregyénisége az 1837.-iki liverpooli vita alkalmával e megállapítását így szövegezte: „A biblia az emberi természetnek csecsemőkorától egész a tökéletességre való jutásig terjedő nagy autobiográfiája.“ A józan ész, a tiszta öntudat és lelkiismeret világánál az volt aztán a történelmi unitárizmus törekvése és kifelé való megjelenési formájában az nagyrészt ma is, hogy az exegetika, illetve a bibliai kriticismus eredményei alapján, fenntartsa magának a döntés jogát arra nézve, hogy mennyire tartja hihetőnek és autentikusnak az egyes szentírási feljegyzéseket. Ezen az alapon aztán az evangéliumok, azok közül is a szinoptikusok jöttek elsősorban számításba, mint hitéleti normák, melyek Jézus történeti személyéről a legmegbízhatóbb adatokat őrizték meg. Jézus tanításai is ezen az alapon jutottak előnyhöz a szent iratokban foglalt többi „kijelentés aspirációk“ és a zsinatok formálta dogmákkal szemben. A józan ész abból csinált lelkiismereti kérdést, hogy rendelkezésre álló ismeretei alapján a bibliában az elsődleges fontosságú dolgokat

tegye az első helyre, azokat juttassa vezető szerephez a maga álláspontja leszögezésénél s rendszere felépítésénél. A kérdés akkor is a tekintély helyének a vallásban való megállapítása körül forogott. Ekörül forog tulajdonképen ma is. Azzal a különbséggel, hogy a modern unitarizmus nem elégszik meg e tekintélynek egy könyvben vagy egy tanrendszerben való megtalálásával, illetve ennek illetén korlátozásával, legyen bár a könyv a legjobbnak tartott, legmélyebben szántó szentkönyv. A modern unitarizmus tekintélye az ember-, — és nem is egy individuum, — hanem az emberiség józan eszében, tisztult öntudatában található. Vagy ahogy dr. Mellone meghatározza; „A mi bibliánk az emberiség vallásos élménye.“ Ez a modern unitarizmus egyik alapvető, de igen nagyfontosságú megállapítása. Történeti unitarizmusunk tovább fejlesztése, igen jelentős lépéssel való előbb vitele.

Az ember nem a biblián keresztül lett emberré. Embermivoltának, lelki összetevődésének, szellemi aspirációinak azonban egész tárházát foglalják magukban a különböző időkben, különböző sors-adottságok által, különböző népek fennkölt szellemű nagyjai által kitermelt úgynevezett szent iratok. Mindezek mögött pedig kiapadhatatlan forrásával a sóvárgó emberi szív áll. Nem az ember és nem a vallás van tehát a bibliáért, hanem fordítva. A vergődő emberi lélekre kell balszamot csepegtetnie az ugyanazon gyötrelmek közt élt nagy szellemek által, az Örök Gondviselés biztonságában mélyebben gyökerező öntudatukból kitermelt vigasztalásnak. Legyen bár mérhetetlen különbség a hitvilág lelki kielégülést keresése útjai és módozatai között, csengjen bármily melódia hangján a nagy benső szükségletek kifejezés-keresése himnuszának zenéje, mutasson bármily eltérést a világ vallásai élményeinek szavakba, képes kifejezési formákba való foglalása, a bajban fetregő, búban vergődő, vigasztalást, új erőt, felemeltetést sóvárgó, megigazulásra törekvő, jobb sorsot remélő, tökéletességre törő ember *élménye ugyanaz*, egyetemes szükségéretből fakad s egyformán kielégülést keres. Ezt pedig csak az ezeket mind mélyebben érző nagy lelkek gyötrelmeiből gyöngyszemekként kivált, kikristályosodott gyógyszererek, szellemi táplálékok nyújthatják. És ha a ma lelki komplexei közt volna oly hiányérzet, melyre nem nyújt irt az idők gyógytárának hatalmas tárháza, a ma tűzében izzó emberi tépelődésnek, salakjaitól megfisztult legszentebb valójából kell kitermelnie azt.

Az egyes teológiai irányzatoknak, kereszténységünkön belül, a felekezeti ségerekre való osztódottságnak legvégtetesebb tévedése

az, hogy az úgynevezett „idők teljessége“ lelki szükségéit, szellemi hiányérzetét a bibliai iratok elfogult értelmezésén és történelmük különböző korai meglátásain, olykor szótöbbséggel való leszögezésin keresztül nézve és vizsgálva, csupán csak azon kor mentalitását véve alapul, az akkor megnyilvánult szükségeket nyilvánítják egyetemes érvényűeknek, kihatásúaknak s teológiai misztifikációik azok rendszerét oktrojálják rá az emberiség egészére, ezek elfogadásától, vallásától és az azokhoz mindenben való alkalmazkodástól téve függővé a maguk megváltását és idvezítését. A régi teológia terminológiája nagyrészt olyan fogalmakat takar, melyek tovatünt évezredek bensejében fogamzottak, sok elavult szükséglet fedezésére. Ma üres, ridegen csengő frázisok, nagyhangú magyarázkodások ezek, számunkra való benső jelentés nélkül. Történelmi unitarizmusunk, egy új teológiai irányzat gyanánt, ennek a vallásosságnak szolgálatában állva, igyekezett a fogalmak tisztázására. Szabadabban értelmezte a régi terminológia által kötött dolgokat s tisztán látásra törekedve, elemezte újra a történelmi adottságot. *Modern unitarizmusunknak* ezzel szemben, az új idők szellemének megfelelően, nagy területekkel bővült perspektíváink figyelembevételével, új hittételek formálása vagy a régiek újra elemzése és azok körüli polemizálgatás, a XVI. század formái örökségéhez való ragaszkodás fenntartása, vagy új teológizálások helyett *új principiumokon kell alapulnia*. A haladó emberiség egészével való olyan lelki egységen, benső közösségen kell felépülnie, mely a legtisztább és emelkedettebb emberi élmények felszínre hozásával, új progresszivitás alapjául szolgálhat. Szellemisségünk szabadságával a végső valóság felderítésének szolgálatába kell állanunk. Evégből bele kell tekintenünk az élet igazi arculatába. Tisztább és mélyebb igazságokat kell találunk. A ma nem elégszik meg lomtári ruhák kiterítgetésével, múzeumi ereklyék fényesítgetésével vagy ezek látványosságával. Régi hagyatékaink szabadabb értelmezése nem elég a ma szükségelt megújhdásához. A vajudó világ új, a réginéj sokkal nagyobb, mélyebb, benső szükségleteket teremtett, a Lét egyetemének megrázkodása folytán. Ezen lelki adottság körül mágusi nagyképűséggel mormolni annyi, mint a modern orvostudomány világában fekélyt ráolvasással kezelni. A ma benső komplexeit évezredek téves ismeretek alapján vizsgálva, pusztá biblikuskodással intézni el a kérdést annyi, mint 100 éves gőzgéppel szállni a vilámvasút sineire, villám-vonatot vontatni. A ma diagnózisa megállapításához és gyógymódjaihoz új ismeretekre és eljárásai módo-

zatokra van szükség. A messze látó lencse-rendszer művészi mesteri tökéletessége mellett érthetetlen, együgyű gyermekségre vallana az, ha valaki pusztá szemmel, vagy szimpla szemüvegen át akarná kikémleni a csillagvilág titkát. Megújhdásunk a háló mélyebbre való eresztésének a kérdése. Tovább menni a szabad vizsgálódással, egész a dolog gyökeréig. Nekünk oda kell hatnunk, hogy elfogulatlan vizsgálódásainkkal megtaláljuk a jövendő egészségesebb irányítása benső feltételeit s az egyre több valóság után sóvárgó lelket gazdagabb tartalommal töltve meg, karöltve haladjunk korunk irányt jelző tudományos és szellemi tényezőivel. Ha mi magunk nem igyekszünk idejében orientálódni és adottságunkban rejlő értékeinket felfedezni, azokat közkinccsé tenni, a **ma** evangéliumával kopogni be a lelkek ajtaján s örömmüzenetünkkel felrázni a hensejében vergődő világot, akkor egy-két évtized túlnő rajtunk, feleslegessé tesz minket s helyünk másoknak, e feladatot betöltőknek kell átengednünk. Be kell látnunk, hogy a helytállás, lényünk felvegetálása semmi egyéb, mint gyáva megalkuvás, mely sirunknak önkezünkkel való megásását jelenti. Nekünk kovásszá kell lennünk! Az eszmélés élesztőivé, az eszme indítóivá, kiken keresztül egy tisztultabb jövendő dörgegelmes próféciája zengjen, győzelmes gépkocsija dübörögjön előre.

A modern unitarizmus a ma forगतagában, legtisztább formában bírja magában mindazt, amire az igehirdetés szószékének szüksége van. Adni tud. Erő van benne, mely fölemel. Tartalom, mely kielégíti a sóvárgást. Útat jelöl. Csengjen azonban bármi szépen az ige, ha nincs propagatív készség a hitvallókban, ha nem tudja péppé gyúrni a táplálékot a szerv s eljuttatni a szükségben szenvedőkhöz, nem teljesítheti nemes misszióját. És itt következnek hiányaink, nagyszámú tennivalóink, melyek kielégítése által történhetik csak meg annyira kívánatos és szükségelt megújhdásunk. Lássuk e kérdést is röviden.

Legnagyobb fogyatékkosságunk a szószék körül van.

Igehirdetésünk platformja ma a bibliai szentkép-csarnokban való szemlélődés és kegyes elmélkedések színhelye. Évezredek bérci fölé való tekintés kilátója, honnan cseng „régí dal, régí dal, régí dicsőségről“, régí siralmak mellett új panaszok templom-ürességről. Közismert tény, hogy szószéki igehirdetésünk és szabadelvű unitarizmusunk már régóta nem fedik egymást. Mintha más arculata volna a szellem szabadsága felfelé való szárnyalásának és szószékeinken keresztül közönségünkkel és az ételle szembe

való nézésének. Sőt, mintha ez utóbbi szives elnézés-kérés, kézmosó engesztelés lenne az előbbi „merészségeért“ (!) vagy legalább is a „világ szemében“ ilyennek való látszásáért. Ezért van az a gyakorlatban, hogy valójában — amint különben azt általánosságban így is tudják a kívül állók, így is mondogatják szélteben-hosszában — nincs különbség a protestántizmus árnyalatai, típusai közt. Mintha csak formai különbség volna külön létünk s így nem is bírnánk feltétlen létjogosultsággal. Igaz ugyan, hogy mai, kedvenc szóval élve, Transzilvánizmusunk tövében összesen csak egy hit-típust láthatunk, a *népies kereszténységet*, mely középkori valóján túl babonáságokkal telített. Öntudatosra egyik irány sem emelkedett, bár felekezetieskedéssel általában telítettebbek, mint amennyit a középkor fabrikálta kartell feltételezne egyik-egyiknek mindig a másikkal való viszonyában. Ez azonban az u. n. „vallás problémájának“ függöny mögötti része. A más érdekelni akaró, jövő irányítási tendenciával eszmélő modern unitárizmusnak végzetes bűne lenne a szószéken keresztül önként adódó küzdelmi front feladása, szabadabb lehetőségeinkben rejlő előnyeink ki nem használása. Szószékeinknek, vajudó világunkban, megújult valónk fejlődése frontján, előre tolt állások szerepét kell betölteniük. Innen foghatnók át a szükségekkel, problémákkal telt élet egész mezejét, innen nézhetnénk be az élet igazi arculatába s diagnosizaink nyomán nyujthatnók friss szellemi táplálékunkat, felemelésre segítő baráti jobbunkat. A mi álláspontunkon tisztán áll előttünk, hogy nem az ember van a szombatért, hanem fordítva. Nem az élet van a vallásért, hanem a vallás az életért. Nem ájtatos szemlélődés dísze a szószék, hanem erőteljes és hangos közéleti figyelő, mely nyújt is valamit hallgatóságának. A szószéknek, ha meghallgatásra számító joga, igényei vannak, ugyanakkor adási kötelezettségek is terhelik. És a kenyeret kérőknek nem adhat követ, a halat óhajtóknak skorpiót. Az élet sodra mellett figyelmeztetésül álló szószéknek nem szabad figyelmen kívül hagynia a való életet, amelynek talaján emelkedik. És azt az életet sem, mely felé haladnia kell a mának. Hogy pedig követőinkben az élet helyes meglátása, megítélése és megélése tiszta lehetőségét oltassuk be, ismeretkörük bővítésével öntudatos unitáriusokká kell nevelnünk őket. Evégből unitárius prófécianak kell hangzania szószékeinkről. A nem-törődöm közömbösség napjainkban mutatja meg leginkább átkos következményeit, mikor egyházunk hajója veszélyben forog. Mintha valóban beigazolódna az a paradox-szerű megállapítás, hogy a

szószéknek van szüksége hallgatóságra, a papoknak az egyházra és az egyháznak a közösségre. A mi szószékeinknek elválaszthatatlanul kell összenőnie az élettel, hogy az elkövetkező évtizedek azzal a tisztelettel és várakozással csüngjenek rajtuk és ezáltal olyan mértékben legyenek támogatói szent, közös ügyeinknek, ahogy azt mi ma szeretnők.

A szószéken keresztül való irányítás azonban nem elég az unitárius öntudat kifejlesztésére.

Sokszor eltűnök azon, hogy vajjon miben is áll iskolát végzett, u. n. tanult ifjaink unitarizmusa? A gyakorlat szerint szerzett szabadelvűségük abban a nemtörődomségben merül ki, amelylyel olyan könnyen veszik értékeinket. Mintha a tanulóévek „hittan”-hoz való eljutása idején túl meg is szünnék egészen az, ami hitvilágunkhoz s egyházunkhoz köti ifjuságunkat. Nekem nem is igen volt alkalmam rügybontásink ezen új típusával négy szemközt kerülni, hogy unitarizmusunk gyökér szálai, mélységei körül vizsgálódhassak, érdeklődhessek. Lehet úgy nagyobb környezetben már meg se mertem volna kockáztatni a kísérletezést. Az az ifjuság, melynek kezében jövőnk sorsa van letéve, a legpompásabb anyag lenne az öntudatos irányítás kezében. Az ő itt-ott felbukkanó ifjú életük, világnézetükből és életelveikből fénylő, öntudatos lényük mindennél többet munkáló propaganda lenne értékeink felbecsülhetetlensége mellett. Hogy iskolai nevelésünkben, rendszerünkben vagy növendékeinkkel való bánásmódunkban van-e a hiba, nem akarom fürkészni. Tény azonban az, hogy az utóbbi idők arany ifjusága kötelékünkéből való kikerülésével, valósággal ki is szakadt testünkéből. Pedig amely egyház ifjuságát nem becsüli meg, legdrágább kincse gyanánt nem becézi, nem melengeti szeretete és gondoskodása keblén, nem neveli rá eszményeink szolgálására, nem állítja ifjú erejét, önbizalmát, munka birását, tette készségét az alkotás barázdáiba, az saját értékeit kótyavetyéli el s követ el öngyilkosságot. Tartalom nélkül nem élet az élet. Fáradt gözzel nem szánt, nem tör ugart a gőz-eke.

De hogy is élne öntudatos unitarizmus tanult embereinkben, mikor nem igyekszünk ápolni velük a benső, továbbfejlesztő nexust. Kik szétszórta élnek bérceink közt, vagy körüinktől messze a távolban, alig jutnak valami olyan szellemi táplálékhoz, mely erősíteni bennük a rég szunnyadásnak indult eszmélést. Azok is vajmi kevéssé, kikkel naponta érintkezve, barátságunk kifejezéseül meleg kézszorítást váltunk. Szószékeink, fent említett okok miatt, nem is

elégésenek erre. Kellő irodalom nélkül hogy is kapcsolódhatnának be bensőleg szellemi életünk áramába, haladásunk folyamába. Intenzív szellemi élet, felfelé való ivelés, felmutatható termelés csak az étellel való állandó kontaktus időnkinti pontos regisztrálásával munkálható és érhető el. Csak a lelki magvetés hozhat lelki gyümölcsöket. Mindennapi küzdelmeink közepette, de főként politikai életünkben, a közvélemény irányítása terén észlelhetjük, hogy mily szerepe van a ma életében a sajtónak, a betű, az írás fegyverének. Történelmi öntudatunkat multunk fájó átérzése, ismerése eredményezte. Hogy mit tesz ebben rejlő erőnk letörésére, kisebbségi sorsirányításunk hatalma, jól ismerjük. Irodalmával mételyezi meg a maga sorsközössége osztályosait, hogy bennük a maga nemzeti eszményei szolgálatára vakon felhasználható eszközt neveljen. Közlelebről igen jó példa Transzilvánizmusunk melengetésének, táplálásának és fejlesztésének kérdése. Évszázados odaadó munka eredménye az a folyamat, melynek életünk formálásában, egyéni valónk meghatározásában oly jelentős szerepe van. Unitarizmusunk gazdag talaján a régi, csaknem száz évre tehető utolsó plántálgatások óta nem tenyésztek termékeink oly mértékben, ahogy szükségünk megkívánta volna, hogy hatásuk általánosságban is érezhető lenne. Sem benső életünk erősítetése, sem kifelé való törekvéseink terén nem mondhatjuk, hogy kiaknáztattak volna területeink. Pedig a normális életfolyamnak partmosása, a küzdelmekben való vergődésnek és a teremtő munkának külső megnyilvánulással is kell birni. És mennyivel inkább kell erre ma igyekeznünk, amikor a betűk sora hasit barázdát a termékenyítésre váró óriási kiterjedésű határokon. A ma szükségelt unitárius irodalomnak azonban nem szabad csak a papok számára szánt akadémiakusságokkal megelégednie. Táborot kell teremtenünk eszméink megértése és értékelése köré, előbb a magunk portáján, hogy aztán a kívül állók figyelmét is felkeltve adni tudhassunk. Hogy kitárhassuk és szétoszthassuk igaz valónk, szellemi kincseinket.

Divatos aktualitás volt pár éve a misszió kérdése is. Fogalma tisztázása körül többé-kevésbé mozgalom is volt köreinkben, de valósággá, misszióvá sohase lett a buzgalom. Nem is igen lehetett azzá. Mig missziós terület alatt általában a „távoli“-t értjük s nem magunkon kezdjük missziói feladataink teljesítését, sem lételünk életté, sem jóindulataink áldássá nem lehetnek. Nekünk legszentebb misszióink adottságainkban rejlő értékeink megélése, valóra váltása lenne. Posztjainkban való öntudatos virrasztás. Odaadó kötelesség-

teljesítés. Lehetőségeink megragadása és kihasználása. A kevésről mindig többre való igyekvés. Ha ezeket hiven teljesítjük, misszióvá válik egész életünk.

Megújhdásunk szükségességével egyforma fontosságúnak és abból természetszerűen következőnek tartom propagáló készségünk kifejlesztése kérdését, unitárius propagandánk ügyét. E téren is bőven vannak kívánni valóink.

Vallási és felekezeti ügyeink propagálása alatt, a propaganda szónak hétköznapi életünkben való gyakori előfordulása folytán, sokan igen kereskedelmi ízű ténykedést vélnek látni, mely nem méltó tisztelettel övezett hitéletünkhöz. Mintha hallanám, ahogy mondják: „ne vigyük piacra lelki ügyeinket“, „ne dobjuk, ami szent, a disznók elé“ s hogy ne teremtsünk emellett, ilyen úton, új surlódási felületeket.

Anélkül, hogy a propaganda lényegi kérdésével foglalkozni óhajtanék, vagy az ekörüli véleményformálódások dolgát érinteni kívánnám, e helyen csak röviden kívánok rámutatni arra, hogy megfelelő kifejezési formatalálás, — ügyünk egészséges adási platformra vitele nélkül, — sem a jelenben, sem a jövőben előbbre jutni nem fogunk. Hangozzék bármilyen szépen az élet ígéje, legyen bármily felemelő a lélek szabad szárnyalásának érzése, az ige: hirdetés, a szellem: életnyilvánulás nélkül halott.

Elsőrendű fontosságúnak tartom egyházi kartellben való élésünk korlátai közt, törvényadta adottságaink kötött volta figyelemben tartása mellett öntudatos, odaadó, be- és kifelé irányuló propaganda bevezetését. A XVI. század „bevett vallás“ formálása, az akkori helyzetnek többé-kevésbbé változatlan formában való fenn tartását, nagyobb eltolódási lehetőség felmerülése megakadályozását célozta. Mint ahogy a háború utáni pacifizmusnak kimondott célja a hadi béke kodifikálása. Az egyházaknak az államhoz és egymáshoz való viszonya, törvények által való szabályozása nem sok latitudot adott a tért hódító kilengésekre. Róma viláгурalmi politikája azonban a törvény keretei közt megtalálta reverzális követelésén keresztül erre is a lehetőséget. Ezt a lehetőséget egyik egyház sem használta ki annyira, mint a római. Csak a legutóbbi időkben való eszmélés viszonoztatta református testvéreink részéről a hasonlót hasonlóval. Mi azonban, miként régen, úgy most is, nemeslelkű nagy pöspökünk kívánságára, történelmi fontosságú határozat hozattal tértünk ki a revange elől. Azóta megint új mederbe terelődött a kartellben állás tendenciózus irányítású ügyvitele. Mi, igaz,

igyekeztünk tájékozódni ez új helyzetben, de sem preventív, sem progresszív irányban még lépéseket nem tettünk védelmi frontunk erősítésére és előre jutásunk biztosítása érdekében. Már pedig a létért folytatott nagy küzdelemben, ha további életigényeket táplálunk, nem nézhetjük tétlenül, hogy nap-nap után még kisebbségi sorstestvéreink is tördeljék és apasszák kenyerünket, gyengítsék sorainkat. Már pedig, amint a múltban, úgy a jelenben is minden lehetőet elkövetnek a maguk érdekének kárunkra való szolgálása mellett. E kérdésben, a ma áldatlan helyzetében, nem mondhatok ennél többet, de hangsúlyozva mondom, hogy annál fájóbb az, amit mélyen benne érzek. És meggyőződésem, hogy ezt tovább nem lehet az elszenvedett ütésekre másik orcánk fordításával túrni. E kérdésnél még csak annyit, hogy bármily kartellen kívüliséggel sujtva is, de a baptistáknak mégis sikerült számukat az utóbbi tiz esztendő alatt meghúszszorozni. Pedig az ő igehirdetésük nem is a mának szól.

Égetően szükséges másodsorban a sajtópropagandának egész vonalon való megszervezése. Egyházi eseményeink ismertetésén kívül egy alaposan megszervezett sajtóbizottságnak kellene, hogy kezét rajta tartsa az élet ütéréen. Eszméink propagálása nemcsak abban állhat, hogy unitárizmusunkat teológiailag nüanszirozzuk napilapjainkban. Minthogy a mi álláspontunkon szabadszemléű világnézetünk, nagyobb perspektívákkal bírásunk, életprincípiumaink megélése a fontos, ezekben a dolgokban sok időnkint felszínre kerülő kérdéssel kapcsolatban, felfigyelésszerűen hallatni kellene hangunkat. A hitvallási alapon való propagandánál sokkal fontosabb unitárizmusunknak az étellel szemben való tiszta, öntudatos állásfoglalásának fejtegetése. Minden elfogult állásponttal szemben, a szabadszemléű életátfogó és irányító fontosságának ismertetése.

Propaganda-füzetek minél gyakoribb kiadása; vallásos olvasókönyvek összeállítása és népünk kezébe való juttatása; útszéli szószékek, hirdetési táblák felállításának és azokon keresztül szabadabb szemléű vallásos eszméink ébrentartása; alaposabb benső megszerveződésünk; intenzív munkavégzés; ebbe népünk bevonása; összejöveteleinkre vendégek meghívására való sulyhelyezés; társas összejövetelek rendezése stb., stb. mind-mind részei életrekelto, életirányító propagandáknak.

Egyházi életünk rendes mederbe való terelése körül még számtalan kérdés merülhet fel és fentiek felül még több kívánni valóink is vannak. Benső megújódásunk szükségessége és ennek

saját jól felfogott érdekünkben kifelé való megnyilatkozása eléggé kitetszik azonban fent elmondottakból is.

Annyi külső nehézség és belső nyomorúság azonban nem csüggeszthet el, nem csökkentheti ügybuzgóságainkat. Sőt, annyi nagy szükség idején kell minden eszköz felhasználásával pótlást keresnünk. Magunkon segitenünk. A nagy magunkra való hagyatottságnak fokoznia kell kicsiny erőinket. Jóakaratumk támogató hevét, harci fegyvereink rövidségét önfeláldozásunk habozás nélküli, határozott lépéseivel kell megtoldanunk s akkor bizton sikert értünk. Ha megpróbáltatásaink sokaságában is szilárd az igaz ügy diadalába vetett hitünk, ha nem hagy cserbe reménységünk, a bennünk és világnézetünkben rejlő szent őserő, a ki nem oltható, meg nem semmisithető életkedv és még mindig fokozható készség újjáteremtik egész valónkat s lelkesedésünk tüzevel újra élesztjük, átmelegítjük sivárrá tett világunkat.

Martir életekkel, csapásokkal, megpróbáltatásokkal csipkázte ki az Úr az ő nagy céljai keresztülvitelére választottjai útját. A küzdelem nemesiti azonban az életet. S mi hisszük és hirdetjük, hogy fölöttünk Gondviselő Jóság örködik. Bennünk és rajtunk keresztül isteni célgondolat munkálkodik.

Ünneplésünknek tehát egy nagy magunkbaszállásnak kell lennie. Öntudatos újraeszméléssé kell válnia. Szent megújhdássá, mely életet teremt a romok fölött s a mélységből a magasba lendíti életutunkat.

Ezt kívánja tőlünk Dávid Ferenc emléke, az ő áldott, inspiráló szelleme.

Lőrinczy Dénes
lupényi lelkész.

Brassai nyelvtudományi munkássága.

Brassai legértékesebb és legmaradandóbb hatású tudományos munkássága a nyelvtudomány terére esik. Aki a magyar nyelv alkatába és szellemébe be akar pillantani, aki vizsgálja a gondolat és beszéd egymáshoz való viszonyának pszichológiai alapjait, annak Brassai korszakos magyar nyelvészeti munkásságával meg kell ismerkednie, azt semmiképen nem mellőzheti. Egész csomó nyelvfilozófiai problémát vetett fel s olyan megoldási módokat kísérelt meg, melyeken még ma sincs túl a nyelvtudomány. A magyar mondattan lényegesebb kérdései és problémái még ma is Brassaihoz vezetnek vissza. A kutatásnak Brassaival még ma is le kell számolnia, akár az ő oldalán, akár vele szemben, állást kell foglalnia.

Brassai nyelvészeti munkásságát tulajdonképen az iskolai nyelvtanítás pszichologia-ellenes módszertelenségének felismerése indította meg. Alaposan elkészült nyelvészeti kérdésekhez való hozzájárulásra s e közben mély betekintést nyert a nyelvek életébe s a nyelvtudomány problémáiba. Foglalkozott a *klasszika-filológiával* is s e téren egy néhány értékes és tartalmas értekezése van, melyeket szempontjai eredetisége jellemez. Ő tőle e téren is lehet tanulni, még a roppant gazdag német filológiai irodalom ismerete mellett is. Foglalkozott *az összehasonlító nyelvtudomány* problémáival is, melynek irodalmát s legjelesebb képviselőit jól ismerte. A *magyar mondattan* terén arra a munkára vállalkozott, amit Bopp az alaktan terén az összehasonlító nyelvtudomány elvei és törvényei alapján olyan mintaszerűen elvégzett. S abban a tudatban és önérzetes meggyőződésben volt, hogy ezen a téren új nyomokon, maga találta ösvényeken jár — nem épen dicstelenül és sikertelenül.

Legnagyobb kedvvel és valóban a nyelv lelke mélyéig ható pillantással foglalkozott azonban a *magyar nyelv problémáival*. A nyelvben nyilatkozó filozófikumot nálunk senki olyan tisztán nem látta, mint ő. Hunfalvy, Budenz, Szarvas Gábor, Simonyi, Volf, Joanovics, hogy Fogarassyt, Imre Sándort, Szvorényit ne is említsem, nagyérdemű, elsőrangú kutatói és tudósai a magyar nyelv